

OPOMBE

Uvod

- 1 V etnologiji so nastale številne študije o Slovencih v Italiji, Avstriji, na Madžarskem in Hrvaškem (Keršič, Kremenšek in Židov 1991; Sketelj, Špeh in Umek 1999; Černelič Krošelj idr. 2006; Munda Hirnök in Ravnik 2006) ter italijanski in madžarski etnični manjšini v Sloveniji (Šarf 1985, 1988; Poljak Istenič, Hrobat Virloget in Habinc 2017; Hrobat Virloget 2021). Vsaj posredno se dotikajo tudi tematike mej.
- 2 Tudi s to mejo so se etnologi (vsaj posredno) že ukvarjali (Novak 1935a; Šarf 1985; Kozar-Mukič 1988, 2000; prispevki z znanstveno-kulturnih srečanj *Živeti z mejo* v izdajah Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane).

O raziskavah mej v antropologiji in etnologiji

- 1 Za slovensko analizo takšnih tradicij gl. Šmitek 2019.
- 2 Za dodatno razpravo o procesih preoblikovanja kultur gl. poglavje »Ekologija meje«.
- 3 Premisleki o kulturni difuziji so usmerjali tudi bolj specifične raziskovalne smeri, npr. t. i. finsko šolo v folkloristiki. V tem krogu so s tem pristopom pokazali, da kulturni fenomeni, konkretno pripovedni motivi, niso avtohtoni, da elementi kulture potujejo, imajo transnacionalni značaj, njihove značilnosti pa se na specifičen način vraščajo v različna kulturna okolja. Tudi to pritrjuje podmeni o relativnosti mej med kulturami.
- 4 Meja med jugozahodnim in mezoameriškim kulturnim območjem, ki se na jugu razteza v Srednjo Ameriko, se v različnih virih razlikuje, v večini primerov pa trenutna meja med ZDA in Mehiko leži na jugozahodnem kulturnem območju.
- 5 Več o tem v poglavju »Ekologija meje«. Prim. Knežević Hočevar 2000.

- 6 Npr. North American Free Trade Agreement (NAFTA), The Southern Common Market (MERCOSUR), Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC).
- 7 Več o tem v poglavju »Ekologija meje«.
- 8 Avtor je uporabil kratico »ES« za Evropsko skupnost, predhodnico Evropske unije (EU), ki je nastala z Maastrichtsko pogodbo leta 1993.
- 9 Meje so veljale (in še vedno veljajo) za eno od številnih pomembnih prizorišč za razumevanje procesov evropeizacije (Borneman in Fowler 1997).

Ekologija meje

- 1 Ekološko misel je v ameriško antropologijo sicer vpeljal njen ustanovitelj Franz Boas; več o tem v poglavju »O raziskavah mej v antropologiji in etnologiji«.
- 2 Beseda »meja« se v knjigi pojavi le tu in tam, pravzaprav precej poredko.
- 3 Sarah Green, Stef Jansen, Cosmin Radu in Madeleine Reeves so bili v določenem obdobju svojih karier člani Univerze v Manchesteru, kjer je tematika mej očitno precej pomembna. Tamkajšnja univerzitetna založba izdaja tudi knjižno zbirko *Rethinking Borders*.

Od meje do meje: Biografija slovensko-madžarske meje

- 1 Več o tem v tej knjigi v poglavju »O raziskavah mej v antropologiji in etnologiji«.
- 2 O tem več v uvodnih treh poglavjih v tej knjigi in v uvodnikih temeljnih kompendijev o raziskavah mej (npr. Wastl-Walter 2011; Wilson in Donnan 2012b).
- 3 Splošno ugotovitev, kako ljudje praviloma kršijo meje oziroma mejne režime, relativizira opazovanje ravnanja ob (sovjetski) gruzijsko-turški meje, o kateri piše Mathijs Pelkmans (2012: 271–272), in pritrjuje potrebi po upoštevanju specifičnih lokalnih razmer, v katerih ljudje preverjajo prepustnost meje. V omenjem primeru so namreč ob železni zavesi prebivalci s sovjetske strani iz več razlogov mejo trdno vzdrževali.
- 4 Zgolj primera nemško-nizozemske meje (Knežević Hočevar 2000: 97) in albansko-grške po padcu železne zavesi (Green 2012a: 576).
- 5 Določitev, markacija na zemljevidu in nadzor so trije koraki pri postavljanju mej (Baud in van Schendel 1997: 215).
- 6 Gl. poglavje »Ekologija meje«.

- 7 Gre za koncept političnih mej, ki je v Evropi nasledil t. i. imperialne meje (te niso imele določ(e)nih robov, marveč središča in prehodne periferije); na podlagi razločevalne epistemologije, ki temelji na binarnih nasprotjih, poveže ljudi, ozemlje in oblast v jasno označenih in mednarodno priznanih mejah (Green 2012a: 577).
- 8 Gl. poglavje »O raziskavah mej v antropologiji in etnologiji«.
- 9 Sarah Green (2013) v različnih shemah integracije držav v EU vidi »relokacijo mej«, ki določajo njihov relativni status.
- 10 O tem v tej knjigi izčrpnjeje v poglavju »O raziskavah mej v antropologiji in etnologiji« in mestoma tudi v drugih poglavjih.
- 11 Na tem območju je bila opravljena najina raziskava v okviru raziskovalnega projekta *Zavarovana območja ob slovensko-madžarski meji: Izzivi sodelovanja in trajnostnega razvoja (2017–2020)*. Zanj je bilo uporabljeno tudi gradivo, zbrano na terenu in v tisku, iz projekta *Mobilnost, integracija in adaptacija ob slovensko-madžarski meji*, ki sta ga v letih 2013–2015 podprli Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Madžarska akademija znanosti, pri katerem sva bili udeleženi (del ugotovitev je objavljen v Munda Hirnök in Medvešek 2016).
- 12 Gl. poglavje »Izdelovanje meje z divjadjo«.
- 13 Temu pritrjuje obsežno gradivo, ki so ga na območju Krajinskega parka Goričko za omenjeni raziskovalni projekt dokumentirali študentje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- 14 Omenjeno ne velja le za mejo z Madžarsko, ampak tudi za meje z drugimi sosedskimi državami – Hrvaško, Italijo in Avstrijo, ki so v zadnjem stoletju ob omenjenih časovnih prelomnicah prav tako spreminjale svoj status.
- 15 Meja danes ne razmejuje le obeh držav, temveč tudi Krajinski park Goričko in Narodni park Őrség, ki sta z Naravnim parkom Raab (Naturpark Raab) na avstrijski strani od leta 2006 povezana v Trideželni park Goričko-Raab-Őrség. Institucija zavarovanega območja je z zunanjimi mejami, ki zarisujejo tudi obseg širšega obmejnega območja, mdr. pomembna zato, ker je eden od instrumentov, da z okrepi evropske regionalne politike in vzdržnega razvoja oživi obrobje obeh držav ter krepí čezmejno sodelovanje na podlagi vezi, ki so bile v preteklosti značilne za to območje (Just, Kuzmič in Vratuša 2008; Wilson 2012; v tej knjigi poglavje »Čezmejno sodelovanje in evropeizacija slovensko-madžarskega obmejnega območja«).
- 16 Gl. op. 11.
- 17 V objavljenih zbirkah (Pšajd 2007; Sedar 2018) so objavljene tudi spominske pripovedi pripovedovalk in pripovedovalcev, rojenih pred 2. svetovno vojno. Za območje Porabja pa neprecenljiva vira arhiv Radia Monošter in tednik *Porabje*, ki pogosto poročata tudi o dogajanju na slovenski strani meje.

- 18 Oznako »kolektivni« tu uporabljava v splošnem pomenu za oznako spomina skupine oz. skupnosti in ne tematizirava razločkov med različnimi oznakami spomina, ki so povezane tudi z različnimi disciplinarnimi tradicijami in preferencami (npr. socialni, kulturni, javni, popularni spomin), ki so se razvile, odkar je kolektivni spomin definiral Maurice Halbwachs (2001 [1925]) (gl. npr. Beiner 2008).
- 19 Tako je koncept (angl. *past presencing*) preveden v članku o odbiranju preteklosti v severovzhodnem Jadranu (Rogelja, Janko Spreizer in Bofulin 2020).
- 20 Viri s terena so označeni kot TZ (terenski zapis) in letnico zapisa.
- 21 Temu izrazu Sharon Macdonald daje prednost pred zgodovino in spominom in z njim označuje »zadeve, ki se jih udeleženci zavedajo, in daje prednost kognitivnim pred bolj izkušensjimi, utelešenimi in občutenimi vidiki, ki se nanašajo na preteklost in ki so bolj poudarjeni v etnografskem delu« (Macdonald 2012: 235, 2013: 15–17).
- 22 *Novine* 19 (17), 24. 4. 1932: 1.
- 23 Kako trdoživa je ostala oznaka Vend v madžarskem okolju še ob koncu 20. stoletja, kaže polemika, ki jo je sprožila izdaja knjige Tiborja Zsige *Muravidéktől Trianonig* [Od Pomurja do Trianona] (Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 1996), in na katero se je burno odzval zlasti Vilko Novak (2004, 2021).
- 24 Ogrski popisi so za ugotavljanje števila in strukture manjšin in etničnih skupin uporabljali različna merila. Od leta 1880 so popisane osebe povpraševali po maternem jeziku. Za prebivalce Slovenske krajine so v omenjenih popisih navajali vendski jezik oziroma kot »ostalo« s pripisom Vend.
- 25 Ogrski popisi 1890, 1900, 1910.
- 26 Za prelomno delo knjižne prekmurščine velja izdaja *Malega katekizma* Ferenc Temlina iz leta 1715.
- 27 Več o madžarizaciji v Prekmurju gl. Jerič 2001.
- 28 O dediščinjenju dogodka gl. Pisk 2020b.
- 29 Da gre vedno za specifične odzive, potrjuje primer Kanalske doline v današnji Italiji. Kakor je ugotovil Robert G. Minnich, tam državna meja ni povzročila identitetne zmede: starejši prebivalci so se jezikovno identificirali z narečjem (tj. narečjem slovenščine), po srcu so se počutili Korošci, usojeno pa jim je bilo živeti v Italiji (Minnich 1993: 92).
- 30 Več o tem tudi v poglavjih »Ekologija meje« in »Izdelovanje meje z divjadjo«.
- 31 Da so Slovenci šele pred stoletjem zares zvedeli, kje in kaj je Prekmurje, je bilo ob obletnici leta 2019 velikokrat slišati. Konkretno se je to kazalo, na primer, celo pri zbiranju ljudskih pesmi: (osrednje)slovenske zbirateljske akcije se namreč Prekmurja – razen izjemoma – niso dotaknile (Klobčar 2014).

- 32 Izhodišča za mejo med Kraljevino SHS in Avstrijo so bila postavljena z mirovno pogodbo v Saint Germainu 10. 9. 1919. Na Štajerskem je bil pod vodstvom generala Maistra obranjen slovenski del Štajerske; v Avstriji je ostalo nekaj Slovencev na območju Radgone. Določitev meje na Koroškem pa se je dokončno oprla na izid koroškega plebiscita (10. 10. 1920).
- 33 Najstrožji režim in najvplivnejši z vidika vsakršnih dnevnih komunikacij in kroženja ljudi in dobrin je bil postavljen leta 1948–1949 s t. i. železno zaveso, materializirano v bodeči žici, nadzornih stolpih in v preoranem pasu zemljišča ob njej, v njem so bile ponekod tudi mine. – Več o tem v nadaljevanju. – Koncepti razmejevanje, odmejevanje in ponovno razmejevanje so podrobneje obravnavi v poglavju »Čezmejno sodelovanje in evropeizacija slovensko-madžarskega obmejnega območja«; prim. Bajuk Senčar 2020.
- 34 Za zgled z jugoslovansko-avstrijske meje gl. Fikfak 1990.
- 35 Ugotovitev Jugoslovansko–Madžarske državne meje. *Prekmurski glasnik* 2 (20), 31. 7. 1921: 1.
- 36 Druga obletnica. *Prekmurski glasnik* 2 (22), 14. 8. 1921: 1.
- 37 Spremna nota. *Prekmurski glasnik* 2 (28), 25. 9. 1921: 2.
- 38 Pitanja za obmejne občine. *Prekmurski glasnik* 2 (28), 25. 9. 1921: 2.
- 39 V poročilu je navedeno, da so ubili komandanta žandarjev in nekaj oficirjev, pa francoskega oficirja itn. Pred nasiljem madžarskih tolp v zahodni Ogrski so celo Madžari bežali v Prekmurje: »V logi pri Tvrdkovi jeste puno máre pa kmetov, šteri so odbežali pred madžarskimi bandami iz Madžarske. Nam se ti ljudjé milijo, pa bi Madžarom radi prekdáli tukajšnje madžarone, a one poštene ljudi od tam k nam vzéli. Túdi pošteni človek ne ostáne zdaj na Madžarskem, tam so samo morilci in tolvaji, tisti pošteni pa, šteri so ešče tam, so internirani ali zapreti z komunisti vréd« (Zapádna Ogrska. *Prekmurski glasnik* 2 (25), 4. 9. 1921: 3).
- 40 Madžari bodo izročili Zapádna Ogrsko Avstriji. *Prekmurski glasnik* 2 (20), 31. 7. 1921: 3.
- 41 Razmejitev v Prekmurju. *Prekmurski glasnik* 2 (26), 11. 9. 1921: 2.
- 42 Slovenci na Madžarskem prosijo za sprejem v Jugoslavijo. *Prekmurski glasnik* 2 (28), 25. 9. 1921: 2; prim. Kozar 2017: 24.
- 43 Meje. *Prekmurski glasnik* 2 (40), 18. 12. 1921: 3.
- 44 Drugi del izjave se nanaša na ponovno madžarsko okupacijo med 2. svetovno vojno.
- 45 O tem je najti podrobnejše podatke v muzeju v Števanovcih. Gl. op. 63.
- 46 Osebni promet blúzi demarkacijske črte. *Novine* 7 (40), 3. 10. 1920: 3. Prim. prispevek o tem, kako so Prekmurci doživljali omejevanje gibanja: Položaj v Prekmurju. *Novine* 7 (40), 3. 10. 1920, 1.
- 47 Mišljena je poinformbirojevska meja.

- 48 Vasi Verica in Ritkarovci sta se leta 1951 združili v naselje Verica-Ritkarovci z madžarskim imenom Kétvölgy (Kozar-Mukič 1984: 3), Slovenska ves je bila leta 1983 upravno priključena Monoštru.
- 49 Zaradi ukinitve železniške povezave Murska Sobota–Körmend in Lendava–Zalaegerszeg (središče županije Zala, 45 km vzhodno od Hodoša) je bila pokrajina odrezana od ostalega sveta.
- 50 Sezonsko in razlogi zanj so močne sledi pustili tudi v književni ustvarjalnosti tistega in poznejšega časa (Just 2003; Avsenik Nabergoj 2014), ki je v literaturo preslikovala resničnost.
- 51 Hetés je značilna etnografska pokrajina, je del zgodovinske županije Zala in ima precej skupnih potez s sosednjima območjema Göcsej in Órség.
- 52 1. svetovna vojna je namreč ustavila izseljevanje prek oceana, ki pa se je po letu 1920 nadaljevalo manjšem obsegu, ker je ameriški kongres leta 1921 omejil število priseljencev. Prednost pri sprejemu so izrabili tisti, ki so že imeli sorodnike v Ameriki.
- 53 10. aprila 1941 je bila ustanovljena Neodvisna država Hrvaška, kar je Slovenijo odrezalo od Jugoslavije.
- 54 Primerljivo te procese dokumentirajo tudi druge raziskave razmer ob železni zavesi. Gl. npr. Paasi (1996, 1999) o finsko-ruski meji, Borneman (1992, 1998) in Berdahl (1999) o meji med Nemčijama, Green (2005, 2012a) o albansko-grški meji, Pelkmans (2012) o sovjetsko-turški meji v Gruziji.
- 55 Več o demografskih procesih v Prekmurju gl. Malačič 1999.
- 56 Več o tem v poglavju »Ekologija meje«.
- 57 Pri tem mimogrede lahko opozorimo na neenako podporo tako obeh držav kakor privilegirane določenih območij prav na primeru obmejne zavarovane krajine, kjer sta podpora in promocija Narodnega parka Órség precej močnejši kakor v Krajinskem parku Goričko, v Órségu pa je severnozahodni del parka (območje Porabja) deležen precej skromnejše pozornosti kakor osrednji del, ki je, tudi na podlagi historične identitete, postal na Madžarskem paradna reprezentacija kulturne in naravne dediščine (Ispán idr. 2018; Fikfak in Mészáros 2019: 13–14).
- 58 Tihotapljenje, pogosto že leta 1944, se je z romunske meje širilo tudi proti jugoslovanski in avstrijski meji: »Tihotapske bande, oborožene tudi s težkim orožjem, ki so s seboj peljale 10-15 vozov, so tihotapile na črni trg z goljujfo pridobljene stvari, ki so bile namenjene za javno porabo, ukradeno blago iz vojaških skladišč, stroje iz tovarn in sestavne dele« (Határőr Emlékely Apátistvánfalva, razstavni pano V03).
- 59 Iz Martinja je bil, na primer, prehod mogoč po cesti proti Gornjemu Seniku.
- 60 Prim. poglavje »Izdelovanje meje z divjadjo«.
- 61 En sogovornik je omenil usnje.
- 62 O teh so nekateri povedali, da jih proti jugoslovanski strani ni bilo.

- 63 Uradno ime: Határőr Emlékhely Apátistvánfalva, slov. Stražarji ob meji - muzejska zbirka Števanovci, kjer je na prostem in v stavbi nekdanje karavle od leta 2007 razstava o življenju stražarjev ob železni zavesi. Za to zbirko uporabljajo tudi poimenovanji »muzej železne zaves« in »soudački muzej«. To je, mimogrede, tudi edini madžarski muzej o mejnih stražarjih (Pojbič 2019).
- 64 Tako je, na primer, domačinka iz Števanovcev takoj po končani šoli hodila v Sakalovce sadit »flance« pa na »granico«, kjer so čistili 50 metrske jarke, ki so jih najprej zorali, potem pa še »povlačili, ka bi vidli stopnje, če bi šau što prej« (Sedar 2018: 51).
- 65 Podobno komunikacijo, tudi s petjem, oprto na nerazumevanje jezika pri obmejnih stražarjih, s sovjetsko-turške meje omenja Mathijs Pelkmans (2012: 272).
- 66 Sogovornik iz Ritkarovcev. Arhiv Radia Monošter.
- 67 Takrat so bili povezani v Demokratično zvezo južnih Slovanov, ustanovljeno na Madžarskem leta 1947, ki je skrbela za kulturno-politično-organizacijsko in informativno-vzgojno delo ter spodbujanje uveljavitve pravic narodnih manjšin.
- 68 To je v angleškem jeziku ponazorjeno s terminom *b/ordering* (Houtum, Kramsch in Zierhofer 2005).
- 69 Več o teh relacijskih razmerjih oz. izdelovanju meje gl. v poglavju »Ekologija meje«.
- 70 V času terenske raziskave je bila to zadnja sprememba, ki so jo ljudje sprejeli za novo stalnico v svojem življenju. In bi tudi bila stalnica, ko ne bi bila spomladi 2020 tudi na Madžarskem in v Sloveniji razglašena epidemija koronavirusne bolezni covid-19.
- 71 Gl. podrobnosti na: https://en.wikipedia.org/wiki/Pan-European_Picnic.
- 72 Organizirale so ga Domovinska ljudska fronta in tri obmejne občine Körmend, Murska Sobota in Sv. Martin.
- 73 Tromejnik/Dreiländerecke/Hármashatár je hrib v bližini Trdkove, kjer je mejni kamen, postavljen leta 1924 na stičišču mej med Avstrijo, Madžarsko in Kraljevino SHS. Spomenik v obliki tristrane piramide z državnimi grbi označuje smer omenjenih držav. Za obiskovalce urejeno območje Tromejnika je del Krajinskega parka Goričko (<https://kraj.eu/slovenija/tromejnik/slo>).
- 74 Najin sogovornik je menil, da so organizatorji zagotovo imeli dovoljenje, ker so imeli več informacij (TZ 2018).
- 75 Pozneje se je uresničila tudi želja organizatorjev, da bi to regionalno srečanje postalo tradicionalno; tako je 25. maja 2019 na Tromeji potekala 30. jubilejna proslava (-dm- 2019: 2-3).
- 76 Več o tem gl. Harminc éve kezdték lebontani a vasfüggönyt, <https://www.hirado.hu/belfold/belpolitika/cikk/2019/05/02/harminc-eve-kezdtek-lebontani-a-vasfuggonyt>, 1. 8. 2019.

- 77 Slovenci na Madžarskem so Demokratično zvezo južnih Slovanov zapustili in leta 1990 in ustanovili Zvezo Slovencev na Madžarskem (sedež v Monoštru). Od leta 1995 deluje še Državna slovenska samouprava (sedež na Gornjem Seniku, predstavništvo v Budimpešti), ki je politična in gospodarska vez z madžarsko državo.
- 78 Na slovensko-madžarski meji je sedem cestnih in en železniški prehod: poleg omenjenih dveh, odprtih v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja, so leta 1992 odprli prehoda Pince–Tornyiszentmiklós in Martinje–Gornji Senik (leta 2005 je bil prekvalificiran v mednarodni prehod), leta 1997 prehoda Kobilje–Nemesnép in Prosenjakovci–Magyarszombatfa in nazadnje leta 2002 mejni prehod Čepinci–Verica.
- 79 Prav tako pa ostaja tudi vizija 21. stoletja o »svetu brez mej« iluzija (Wielgohs in Lechevalier 2013: 10) zaradi različnih interesov in različnih konceptualizacij državnih mej, ki so učinek mnogih in različnih biografij posamičnih mej. O razločkah med t. i. notranjimi in zunanji mejami EU in mejah v Evropi zunaj teh – pri slednjih historični spomin utemeljuje pripadnost Evropi pri prizadevanju za vključitev v EU. Gl. tudi Zhurzhenko 2011: 70–71.
- 80 Da to ni posebnost tega območja je razvidno iz poučnih primerjalnih prispevkov v monografiji o mejah in obmejnih pokrajinah (Wielgohs in Lechevalier 2013).
- 81 V tem prispevku se odrekava poučnim primerjavam, ki jih omogoča plodovita znanstvena produkcija, tudi etnološka in antropološka, o evropskih mejah, posebej tistih, ki jih je ustvarila železna zavesa, življenju ob njih in spominih nanjo (gl. npr. Meinhof 2002; Rose 2004; Spalová in Grygar 2006; Zhurzhenko 2011; Green 2012a, 2012b, 2013; Straczuk 2012; Lechevalier in Wielgohs 2013; Kozorog 2014, 2019b; Komska 2015; Macdonald 2013; Oates-Indruchová in Blaive 2015; Donnan, Hurd in Leutloft-Grandits 2017; Laine, Liikainen in Scott 2018b; Mód 2019). Gl. tudi op. 54.
- 82 Za madžarsko-slovensko mejo gl. npr. Ispán idr. 2018; Ispán 2019; Mód 2019.
- 83 Határőr Emlékhely Apátistvánfalva, razstavni panoji V04–V07.
- 84 Za spremembe mejnega režima v času epidemije (2020–2021) je bilo gradivo zbrano v okviru raziskovalnega programa *Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje* (P5-0081) Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Terensko delo je bilo opravljeno v letih 2020 in 2021. Gl. Munda Hirnök 2020, 2021 (v tisku).
- 85 Madžari spet zaprli prehod. *Vestnik*, 17. 4. 2020, <https://vestnik.si/clanek/aktualno/madzari-spet-zapri-prehod-771511>.
- 86 V angeškem jeziku termin *past presencing* posrečeno ujame oboje – sedanost kot časovnost in navzočnost kot modalnost.
- 87 V primeru slovensko-madžarskih obmejnih zadev lahko navedeva že omejeno oživljanje t. i. vendstva. Gl. op. 23.
- 88 Temu pritrjujejo tudi pripovedi, ki so jih na širšem območju Goričkega zbrali študenti, ki so sodelovali v našem projektu.

Čezmejno sodelovanje in evropeizacija obmejnega območja

- 1 O tem v tej knjigi več v poglavju »Raziskave mej v antropologiji in etnologiji«.
- 2 O tem več v poglavju »Od meje do meje«.
- 3 Poglavje obravnava določen niz z mejo povezanih praks oz. procesov, ki potekajo v okviru integracije EU, zlasti tiste, ki opredeljujejo mejo, jo razrahljajo, presegajo ali okrepijo. Za povezave in razlike med omenjenimi procesi uporabljamo naslednje izraze: razmejevanje (angl. *bordering*), odmejevanje (angl. *debordering*) in ponovno razmejevanje (angl. *rebordering*).
- 4 Moj pogled na opredelitve in ločevanje med normativnimi in analitičnimi pristopi k integraciji temelji na pristopu, ki ga je razvil Abdelmalek Sayad (2004 [1999]).
- 5 Njegove raziskave mej na Irskem so omenjene v poglavju »O raziskavah mej v antropologiji in etnologiji«.
- 6 Več o konceptu gl. v poglavjih »Ekologija meje« in »Izdelovanje meje z divjadjo«.
- 7 Veliko pogovorov, navedenih v tem poglavju, sva opravili na začetku leta 2019 z dr. Marjeto Pisk, sodelavko pri raziskovalnem projektu *Zavarovana območja ob slovensko-madžarski meji*.
- 8 Trilateralni park sicer obstaja predvsem na papirju, vendar je financiranje projekta Phare zagotovilo glavno podporo za ustanovitev Krajinskega parka Goričko na slovenski strani obmejnega območja. Več o tem Pisk 2020a.
- 9 Za več informacij o dokončanih slovensko-madžarskih programih Interreg gl. Služba Vlade RS za razvoj in kohezijo 2015; Žvokelj Jazbinšek, Raskó in Premelč 2015.
- 10 Slovenija in Madžarska sta sodelovali in sta trenutno udeleženi v številnih transnacionalnih in medregionalnih projektih EU kot partnerki širših mednarodnih projektih skupin, vendar v tej analizi obravnavamo le dvostransko čezmejno sodelovanje in čezmejne projekte EU.
- 11 Usposabljanje je seglo tudi k partnerjem projektov EU (ne glede na njihov položaj), ki so se morali naučiti, kako programi delujejo, kako so strukturirani, kakšne vrste partnerstva imajo prednost pri financiranju in kako se programi razvijajo.
- 12 Več kot 75 % financiranja iz sredstev EU se upravlja v partnerstvu z nacionalnimi in regionalnimi upravami prek sistema »deljenega upravljanja«, večinoma v okviru strukturnih in investicijskih skladov: Evropski sklad za regionalni razvoj, Evropski socialni sklad, Kohezijski sklad, Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja in Evropski sklad za pomorstvo in ribištvo. Preostanek neposredno zagotovi EU prek vrste programov.
- 13 Green Exercise. Interreg V-A Slovenia-Hungary, Green Exercise Project, <http://www.si-hu.eu/en2/green-exercise/>.

- 14 Za več informacij o projektu gl. uradno spletno stran: <http://www.si-hu.eu/en2/green-exercise/>.
- 15 https://www.czr.si/index.php/projekti_reader/green-exercise.html.

Izdelovanje meje z divjadjo

- 1 Prim. v tej knjigi poglavje »Ekologija meje«.
- 2 Koncepti črta, sled in nivo so povzeti po Sarah Green (2018); več o tem v poglavju »Ekologija meje«.
- 3 Gl. npr. Pomurec 2019.
- 4 Gl. poglavje »Od meje do meje«.
- 5 To gradivo sem že interpretiral (Kozorog 2020) in se študentom poimensko zahvalil, v tem prispevku pa analiziram lastno gradivo. Še enkrat se jim zahvaljujem anonimno in kolektivno.
- 6 Zatiranje manjšin, ki so bile jezikovno povezane z narodi Jugoslavije, je potekalo tudi v drugih sosednjih državah (za Romunijo gl. Radu 2010; za Italijo gl. Kozorog 2014).
- 7 Za natančnejši opis tehnologij in njihove selektivne rabe na različnih odsekih meje gl. Schubert 2011: 52–82.
- 8 Gl. op. 2.
- 9 Na tem mestu ni prostora, da bi opisal še en, po mnenju kmetov, pomemben dejavnik, ki je poleg prepustne meje vplival na povečan vpliv divjadi na kmetijstvo, tj. ustanovitev Lovišča s posebnim namenom Kompas v Peskovcih. Upoštevanje zgodovine lova na območju bi za namene tega poglavja preveč zapletlo podobo lokalnih razmerij, zato se omejujem na vprašanje meje.

Sklep

- 1 Gl. tematski zvezek revije *Ethnologia Europaea* 50 (2), 2020, posvečen Brexitu, <https://ee.openlibhums.org/issue/304/info/>.
- 2 Gl. uradno spletno stran Evropske prestolnice kulture, <https://www.go2025.eu/>.

Borders: Anthropological Insights

- 1 The 2020 issue of *Ethnologia Europaea* 50 (2) dedicated to Brexit, <https://ee.openlibhums.org/issue/304/info/>.
- 2 See the official web page of the cities' European Capital of Culture program, for more information: <https://www.go2025.eu/>.